

Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen

Heidi Vandebosch

Professor, Doctor, departement communicatiewetenschappen, Universiteit Antwerpen

Ik zal u de belangrijkste resultaten voorstellen van een onderzoek dat wij voerden over cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen.

Het gaat om een verkennende studie over online pestpraktijken, besteld door het viWTA (Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek). Het is de Commissie Cultuur, Jeugd en Sport van het Vlaams parlement, en meer in het bijzonder de Commissie Jeugd, die ze heeft aangevraagd.

Het doel was om na te gaan in hoeverre het probleem van het cyberpesten is doorgedrongen tot de Vlaamse jongeren, en wat de omvang ervan is.

Wij werkten in twee fasen. Vooreerst onderzochten we welke literatuur over dit verschijnsel beschikbaar is, daarna wendden wij ons tot de jongeren zelf. In totaal hielden wij de enquête bij meer dan 2 000 jongeren, vanaf het vijfde leerjaar van de lagere school tot het laatste jaar secundair onderwijs.

De media besteden momenteel veel aandacht aan het onderwerp cyberpesten, en op het internet zelf zijn er veel sites die dit thema behandelen, de ouders advies geven en uitleggen hoe het probleem moet worden aangepakt. Niettemin stellen wij vast dat de wetenschappelijke aandacht vrij beperkt is. Het is een relatief nieuw verschijnsel en het onderzoek is uitermate recent.

Daarom was het niet gemakkelijk de precieze definitie van cyberpesten af te bakenen. Het verschijnsel kan echter op zeer eenvoudige wijze omschreven worden.

Wat is cyberpesten?

Het is een vorm van pesten via de nieuwe communicatietechnologieën, en vooral via het internet of de gsm.

Aangezien dit pesten via de nieuwe elektronische middelen gebeurt, kunnen we de klassieke literatuur over pesten als basis gebruiken, zo zien we dat het steeds dezelfde kenmerken zijn die terugkeren. Men spreekt van pesten als het om opzettelijk gedrag gaat: het is de intentie die telt. De pestkop probeert werkelijk iemand te kwetsen, iemand pijn te doen. Ook moet er sprake zijn van herhaling, continuïteit. Een eenmalig voorval valt niet echt onder de noemer 'pesten'. De herhaling is dus een belangrijk element.

Het derde kenmerk van het klassieke pesten, is het belang van de fysieke kracht: er is een duidelijk verschil in fysieke kracht. De pestkop is doorgaans groter en sterker dan zijn slachtoffer.

Een laatste element is dat het pesten doorgaans gebeurt in een vertrouwde sociale omgeving.

Voor jongeren is dat dikwijls de school. Tot zover de kenmerken van klassiek pesten. Zij zijn niet altijd makkelijk toe te passen op het cyberpesten.

Bij cyberpesten is het bijvoorbeeld niet altijd duidelijk wat juist de bedoeling is van de persoon die u een bericht, zoals een sms of e-mail, stuurt.

Uit onze persoonlijke ervaring weten wij ook dat de intenties van de persoon achter het scherm niet altijd gemakkelijk te achterhalen zijn: het kan om een grap gaan maar toch aangevoeld worden als iets uiterst kwetsend.

Met het gebruik van 'smileys' kan men een iets hardere boodschap overbrengen, maar het is toch niet vanzelfsprekend.

Anderzijds kan men zich afvragen of het herhalingsaspect bij cyberpesten moet worden in acht genomen. Wanneer iemand bijvoorbeeld een website gemaakt heeft over iemand anders, kan hij er vervelende foto's op plaatsen. Dat is een eenmalig feit, maar met een blijvend karakter. Dat is heel wat anders dan een bedreiging die men in het echte leven één keer uit en die daarna niet meer tastbaar blijft.

Op het internet speelt ook de fysieke kracht geen rol. In de literatuur wordt vaak geopperd dat het machtsverschil vooral bepaald wordt door de internetkennis: de fysieke kracht wordt vervangen door de zogeheten 'cyberpower', die afhankelijk is van de kennis van de nieuwe technologieën. Een laatste aspect is het feit dat alles in een vertrouwde sociale omgeving gebeurt: ook hier is er een verschil in het geval van het cyberpesten.

Op het internet komen jongeren in contact met personen die ze niet kennen via de school of een vereniging. Zij ontmoeten er onbekende personen met wie ze alleen online communiceren.

We kunnen verschillende vormen van cyberpesten onderscheiden en we zien dikwijls dat het gaat om elektronische versies van het klassieke pesten.

Zij kunnen verbaal zijn, bijvoorbeeld een jongere die een bedreiging naar een andere jongere stuurt, of non-verbaal, iemand neemt een foto van een ander onder de douche na de les lichamelijke opvoeding en stuurt die foto vervolgens naar verschillende personen.

Fysiek pesten in de klassieke betekenis gebeurt natuurlijk niet elektronisch, maar er zijn wel alternatieven, zoals het versturen van een virus om ervoor te zorgen dat de ander niet langer op zijn computer kan werken.

Wat sociaal pesten betreft, kan men via het internet iemand uitsluiten; bij de indirecte variant gaat men valse geruchten verspreiden en naar andere personen sturen enz.

Een specifiek kenmerk van cyberpesten is de 'outing': iemand stuurt privéinformatie, die hem in vertrouwen werd gegeven, door naar een veel bredere groep.

'Masquerade' betekent dat men iemands identiteit misbruikt. Een andere persoon registreren op een pornosite bijvoorbeeld, zich uitgeven voor iemand anders,...

Wij stelden ons in deze studie diverse onderzoeksvragen, vooreerst betreffende de draagwijdte van het verschijnsel 'cyberpesten'.

De vraag is of dit verschijnsel nog sterker in de leefwereld van de jongeren verankerd is dan het klassieke pesten. Diverse elementen kunnen een dergelijke evolutie bevorderen. Vooreerst doen jongeren zeer gemakkelijk een beroep op nieuwe technologieën zoals de gsm en de computer. Het is voor hen een vanzelfsprekend iets, de technologie is niet uit hun leven weg te denken, zodat we werkelijk van de cybergeneratie kunnen spreken: de jongeren vinden er veel gemakkelijker hun weg in dan hun ouders.

Vervolgens is er de anonimiteit van het internet, die vaak omschreven wordt als een uitlokkende factor.

Wie denkt dat hij anoniem is en iemand anders kan pesten zonder herkend te worden, zal misschien makkelijker geneigd zijn dat te doen. Dat gaat gepaard met een gebrek aan regelgeving en controle op het internet.

Jongeren hebben het gevoel dat alles mogelijk is op het internet en dat ze niet gestraft zullen worden voor de dingen die ze op het internet doen.

Een vierde aspect dat het cyberpesten een grotere draagwijdte kan geven, is de hyperpersonalisering. Het betekent dat bepaalde personen zich veel sneller gaan blootgeven via het internet of de gsm.

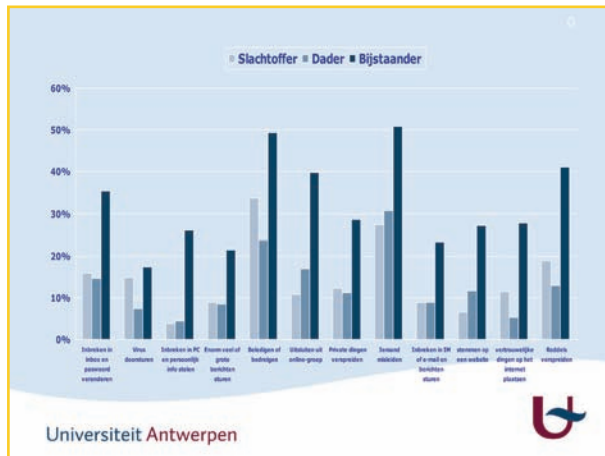
Jongeren durven bijvoorbeeld makkelijker toegeven dat ze verliefd zijn, wat alweer een rechtstreeks gevolg is van de anonimiteit. Anderzijds is de verleiding groot om meer geheimen prijs te geven, en tenslotte is er minder onmiddellijke feedback van de slachtoffers.

Wie via het internet iemand pest, ziet niet meteen de reactie van de slachtoffers. Dat is vaak wel het geval bij klassiek pesten. En omdat de pestkop die onmiddellijke reactie niet ziet, er niet mee geconfronteerd wordt, en niet meteen begrijpt welke schade hij aanricht, is hij meer geneigd door te gaan.

Wij hebben ons vragen gesteld over de daders en de slachtoffers: uit de literatuur over dit onderwerp kan men opmaken dat wie in het echte leven slachtoffer is van pesterijen, dat vaak ook zal zijn in de virtuele wereld.

Andere deskundigen stellen dat er een ander verband bestaat tussen klassiek pesten en cyberpesten: wie in het echte leven misschien een slachtoffer is van pesten, zal proberen wraak te nemen en dader worden van cyperpesten. In het Engels noemt men dat “revenge of the nerds”. De slachtoffers willen zich wreken, misschien op fysiek sterkere daders. Voorts suggereert de literatuur ook dat de slachtoffers misschien meer risicogedrag vertonen, en dat ze het internet intensief gebruiken.

Als we het profiel van de daders, de boosdoeners, bekijken, zien we dat het soms jongeren zijn die minder geneigd zijn om op de klassieke wijze te pesten. Ze zijn meer aangetrokken tot de gsm of het internet, juist omdat de barrières minder hoog zijn. Op dat vlak wordt bijvoorbeeld gesuggereerd dat meer meisjes en slachtoffers van klassiek pesten aan cyberpesten zouden doen.

Wie via het internet en de gsm gaat pesten, zou ook meer vertrouwd zijn met elektronica, zou meer cyberpower hebben en minder gecontroleerd worden door volwassenen.

Het laatste aspect heeft betrekking op de impact: is die ingrijpender dan bij klassiek pesten? Bijvoorbeeld omdat men via het internet ontzettend veel mensen kan bereiken, vergeleken met de speelplaats, waar slechts een beperkte groep deelgenoot is van het pesten. Op het internet kijkt de hele wereld mee ...

Een tweede aspect dat de impact groter maakt, is juist de aanwezigheid van nieuwe technologieën in de privésfeer. Wie het slachtoffer was van pesten op de speelplaats, voelde zich ten minste thuis nog 'safe', maar met het internet en de gsm ben je nergens meer veilig.

Wat zijn de belangrijkste conclusies van ons kwantitatief onderzoek?

Het onderzoek werd uitgevoerd bij jongeren uit de leeftijdscategorieën van het vijfde leerjaar van het lager onderwijs tot het laatste jaar van de middelbare school.

Wij werkten met gestandaardiseerde vragenlijsten en in totaal bereikten wij meer dan 2 000 jongeren: 600 in het lager en 1400 in het secundair onderwijs.

In deze vragenlijst komen diverse thema's aan bod. De eerste vragen hebben betrekking op het gebruik van de computer, dat is als het ware een indirecte meting van het cyberpesten. Wij onderzochten namelijk in hoeverre de jongeren ervaring hebben met deviante of potentieel kwetsende internet- en gsmpraktijken, en of ze daarbij dader of slachtoffer waren.

Bijvoorbeeld: hebt u de voorbije drie maanden iemand bedreigd via de gsm of het internet?

Het gaat dus om een lange lijst van praktijken die dikwijls als 'cyberpesten' worden beschouwd. Er waren ook vragen over klassiek pesten en in een laatste deel van de vragenlijst vroegen we de jongeren: “bent u de voorbije drie maanden het slachtoffer geweest van pesterijen via gsm of internet, of bent u er al getuige van geweest?” Wij voerden dus een directe en indirecte meting uit om na te gaan welke ervaring zij met pesten hadden.

Wanneer je jongeren de vraag stelt: “werd u de voorbije drie maanden via het internet of de gsm gepest?”, dan bekennt één op tien dat dit inderdaad het geval was (11,1 %).

Het aantal daders ligt nog hoger (18,1 %), dat is bijna twee op tien, en drie op tien personen waren getuige van pesterijen via internet of gsm (27,9 %).

Wij somden ook bepaalde types van praktijken op die het vaakst beschreven worden als vormen van cyberpesten.

Bijvoorbeeld: hebt u al in de e-mailbox van iemand anders ingebroken en eventueel het wachtwoord veranderd, hebt u al een virus verstuurd, hebt u al iemand uitgesloten uit een onlinegroep, hebt u al privégegevens van iemand verstuurd enz.?

Zowel in de groep van de slachtoffers als in die van de daders en die van de getuigen was het aantal reacties vrij hoog. Iemand bedreigen of kwetsen, roddels verspreiden, het gebeurt allemaal geregeld. Omdat het inbreken in de PC zelf of het stelen van informatie over iemand, meer technische kennis vergen, komen deze vormen van cyberpesten minder voor.

Wanneer we nu het percentage personen nemen dat verklaart ervaring te hebben met één of meer van die vormen, stellen we vast dat de percentages beduidend hoger zijn dan diegene die we zouden verkregen hebben met de directe vraag.

Zo verklaart 60 % slachtoffer te zijn geweest van één of meer vormen van cyberpesten; respectievelijk 52 en 80 % zeggen dader of passieve getuige te zijn geweest.

Het contrast tussen de directe en indirecte meting is vooral toe te schrijven aan de omstandigheid dat veel van deze potentieel kwet-

sende praktijken niet noodzakelijk als pesten worden beschouwd. Als men het slachtoffer vraagt of het een bepaalde boodschap als een bedreiging heeft ervaren, terwijl de auteur beweert dat het een goede grap was, geeft het slachtoffer toe werkelijk gekwetst te zijn. De dader begrijpt dus niet altijd dat het een daad is die hij niet mag stellen. Waarschijnlijk speelt ook de context een belangrijke rol, bijvoorbeeld wanneer goede vrienden ruzie gemaakt hebben en die ruzie voortzetten op het internet: zij kunnen bedreigingen ontvangen, maar we weten dat er niet echt kwaad opzet in het spel is.

Ook het frequentie criterium is belangrijk: wanneer het slechts één keer gebeurd is, heeft men niet altijd het gevoel gepest te worden.

Als men jongeren ondervraagt die, naar eigen zeggen, werkelijk iemand gepest hebben op het internet of via de gsm, blijkt dat het om de meest frequente internetgebruikers gaat. Ook typisch voor deze categorie van daders is dat zij vaak ouders hebben die minder betrokken zijn bij hun internetgebruik. Men kan hieruit afleiden dat misbruik vaker zal voorkomen bij jongeren van wie de ouders helemaal niet vertrouwd zijn met het internet.

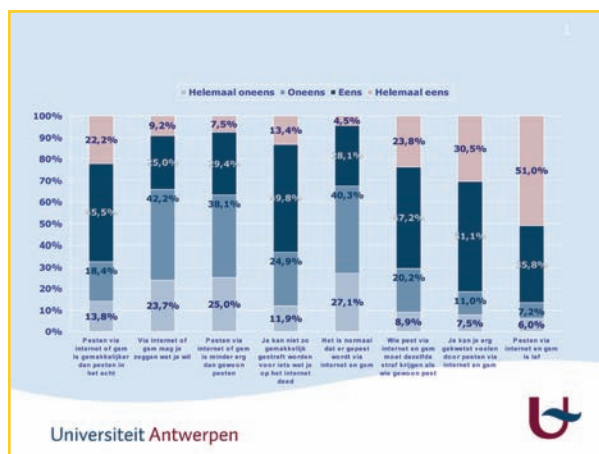
Zij verklaren ook dikwijls bijstaander te zijn van pesten op het internet.

Afgaande op de verklaringen van de jongeren lijken de cyberpesters niet zo zeer slachtoffers te zijn die wraak nemen, maar veeleer personen die in het gewone leven ook meer geneigd zijn om te pesten.

Een laatste vaststelling is dat veel misbruiken toe te schrijven zijn aan de anonimiteit. In zeven op tien gevallen gebeurt het pesten anoniem.

Het profiel van wie zich slachtoffer noemt, zij die werkelijk de indruk hebben gepest te worden tijdens de voorbije 3 maanden, is dat van iemand die zich in het echte leven minder populair voelt, minder vrienden heeft en bijgevolg veel meer aangewezen is op het internet.

Ook typisch voor die slachtoffers is dat zij tegelijkertijd dader of bijstaander zijn: dit is de eerder aangehaalde kettingreactie. Het zijn slachtoffers van klassiek pesten. Als gevolg van dat pesten hebben de slachtoffers meer stress dan andere jongeren en velen praten er niet over. Slechts in de helft van de gevallen hadden zij iemand anders verteld dat zij gepest werden via het internet of de gsm.

In hoeverre ervaren de betrokken personen het cyberpesten als een probleem? Wij hebben vastgesteld dat een grote meerderheid van jongeren (64 procent %) het cyberpesten toch aanvoelt als een enorm of tamelijk groot probleem.

De meest jongeren zijn het erover eens dat het een gemakkelijke vorm van pesten is en dat men zelden gestraft wordt voor iets wat op het internet gebeurd is. Anderzijds vinden zij dat deze houding van weinig moed getuigt, dat het iets voor lafaards is en dat de daders gestraft zouden moeten worden zoals in het echte leven. Zij begrijpen dus dat het werkelijk een probleem is en zien er ook de gevolgen van in. Ze zijn het erover eens dat het niet gedaan hoort te worden.

Enkele conclusies:

1. Eerste vaststelling: cyberpesten is zeker geen randfenomeen. Dat blijkt uit de cijfers van de directe en indirecte metingen.
2. Wat wij ook zien, is dat er een vrij sterke band is tussen klassiek pesten en cyberpesten: pesten op school wordt vaak 's avonds voortgezet, met behoud van dezelfde rollen, de daders blijven de daders, de slachtoffers blijven de slachtoffers.
3. Anderzijds zien we die kettingreactie bij het cyberpesten: het slachtoffer zal proberen iemand anders te pesten en omgekeerd. Er is een vrij sterke relatie tussen slachtofferschap, daderschap en bijstaanderschap. Men zou kunnen stellen dat het een soort van virale infectie is, en bijna een cyberpestcultuur, waarbij de ICT het probleem doet uitbreiden.
4. Kennis van het internet is een belangrijke voorwaarde om te kunnen pesten, maar dat hoeft geen geavanceerde kennis te zijn: ons onderzoek heeft aangetoond dat de personen met de meest gevorderde kennis niet noodzakelijk pestkoppen zijn. De meest jongeren zeggen dat zij een basiskennis van het internet bezitten en dat men met zeer eenvoudige methoden, bijvoorbeeld een sms versturen, toch iemand kan raken. De kennis van het internet is dus niet zo belangrijk op zich, iedereen kan op zeer eenvoudige wijze iemand pesten.
5. Volgende vaststelling: jongeren die minder door hun ouders

gecontroleerd worden, hebben een experimenteerruimte gecreëerd en zullen meer pesten dan anderen. Die ouderlijke controle is dus een belangrijke factor.

6. Tenslotte is er het risicogedrag. Op zich doet dat risicogedrag alleen de diverse mogelijkheden om gepest te worden toenemen. Onder risicogedrag versta ik bijvoorbeeld een wachtwoord of persoonsgegevens vrijgeven, waardoor de deur openstaat voor bepaalde vormen van cyberpesten. Anderzijds zien we dat zelfs zeer voorzichtige jongeren er niet in slagen zich volledig tegen pesterijen te beschermen.
7. De laatste conclusie van dit onderzoek is dat er geen rechtstreeks verband werd aangetoond tussen bijvoorbeeld pesten, geslacht of studierichting, of andere socio-demografische kenmerken. Het verband heeft een veeleer indirect karakter: factoren zoals het gebruik van computer, internet en gsm, de ouderlijke controle en vooral ook de ervaringen met klassiek pesten, spelen een veel grotere rol.

Wij stellen vast dat jongens vaker op het internet surfen en in het algemeen minder gecontroleerd worden door de ouders, daarom zijn er meer mannelijke daders. Een gelijksoortige conclusie kan getrokken worden voor jongeren die uit het beroepsonderwijs komen: in het algemeen surfen zij ook vaker op het internet. Ze worden minder door de ouders gecontroleerd en zijn vaker betrokken bij klassiek pesten, dus ook bij cyberpesten.

Dit zijn de belangrijkste vaststellingen van het onderzoek. Het volledige rapport en een samenvatting van het rapport zijn online beschikbaar op onze site van de Universiteit van Antwerpen, of op die van onze opdrachtgever: www.vivta.be.